

BODY Culture, Body, Gender, Sexuality in Adult Trainings

Ref. n. 518036-LLP-1-2011-1-FR-Grundtvig-GMP

www.bodyproject.eu

Kulturforskelle i voksenundervisning relateret til

HELBRED, KØN, SEKSUALITET, HANDICAP, KROP

Rapport om kritiske hændelser (critical incidents)

2012

open kijk op handicap

cesie
the world is only one creature

Bidragydere:

[P1] Élan Interculturel (Applicant); France

<http://www.elaninterculturel.com/>

[P2] Katholieke Vereniging Gehandicapten Vormingsbeweging vzw – KGV; Belgium

<http://www.kvg.be/>

[P3] MHT Consult; Denmark

<http://www.mhtconsult.dk/>

[P4] Ars Erotica Foundation; Hungary

<http://www.csakatestemenat.hu/ars-erotica-foundation/>

[P5] Centro Studi ed Iniziative Europeo – CESIE; Italy

<http://cesie.org/>

Dette notat er resultat nr. 8

(Rapport over kritiske hændelser)

Redigeret af Élan interculturel for the BODY partnerskabet.

Denne publication afspejler kun forfatterens synspunkter. EU-Kommissionen kan ikke ansvarliggøres for de oplysninger, der er indeholdt i materialet.

Projektet og dets publikationer er støtte økonomisk af EU-Kommissionen, Uddannelse og Kultur, LLP, Grundtvig programmet.

1. FORMÅL FOR INDSATSEN

Formålet med BODY projektets indsamling af kritiske hændelser (critical incidents) har været at undersøge, hvordan kulturel diversitet påvirker voksenunderviseres arbejde med tematikker med relation til helbred og sundhed, køn, seksualitet, handicap og interkulturalitet. Metoden har bestået i at indsamle kritiske hændelser fra voksenundervisere og voksnevejledere på grundlag af den metodik for kritiske hændelser, som er udviklet af Margalit Cohen–Emerique. Metoden har sin styrke i at insistere på, at der i alle tværkulturelle konflikter/spændingsfelter altid er to sider, og endvidere at en konflikt aldrig kan blive reduceret til eller forklaret med den ”anden” parts fremmedhed. Der er altid tale om en interaktion mellem (mindst) to forskellige kulturelle referencerammer. Denne tilgang gør det muligt at afdække og analysere, hvilke værdier, normer, praksisser og forventninger der ligger til grund for kropsrelaterede oplevelser af kulturchock.

2. METODIK

Vi har tilpasset den metode, som Margalit Cohen-Emerique har udviklet, til vores arbejde med BODY temaerne og til det professionelle arbejde inden for voksenundervisning. Vi har gennemført 15 workshops og adskillige interviews med cirka 200 voksenundervisere i de 5 partnerlande for at identificere og analysere kritiske hændelser. Vi har indsamlet og analyseret 88 hændelser inden for temaerne helbred og sundhed, køn, seksualitet, handicap og kroppen generelt for at undersøge, dels hvordan kulturforskelle kan give anledning til sensitive zoner, og dels hvilke kompetencebehov det rejser hos voksenundervisere. En detaljeret beskrivelse af metoder findes i dokumentet ”forskningsguide”.

3. KONKLUSIONER FRA INDSAMLINGSARBEJDET

A. Resultater

Vi har i perioden fra februar til juli 2012 indsamlet 122 hændelser fra voksenundervisere fra forskellige områder: sprogundervisning, handicap, internationalt udviklingsarbejde, transseksuel rådgivning, sundhedsundervisning osv. Vi kasserede 34 hændelser, fordi de enten ikke var relevante i forhold til BODY temaerne (helbred og sundhed, køn, seksualitet, handicap, krop) - eller de var ikke brugbare i en voksenundervisningskontekst.

Hændelserne blev dels indsamlet via workshops og individuelle interviews, dels gennem en kombination af begge.

B. Metodiske konklusioner

Hovedkonklusionen fra undersøgelsen af kritiske hændelser har været, at Margalit Cohen-Emeriques metodik er anvendelig, og den er særdeles velegnet. Det er dog vigtigt at respektere den tidsramme, som metoden kræver. Det er en tidskrævende metodik, og det tager tid at tilegne sig metoden. Det kan være nødvendigt at samarbejde tæt med fortællerne, hvis de er aktivt involveret i

analyseprocessen. Vores evaluering af processen har belyst metodens styrker og svagheder. Det følgende skema opsummerer kommentarer og observationer fra evalueringen:

	STYRKER	SVAGHEDER
Tilpasning af hændelser til BODY projektet	<ul style="list-style-type: none"> - Tilgangen er ny: kun få uden for Frankrig kender metoden. - Transferværdi: let at integrere i andre værktøjer. - Udvider et snævert kulturbegreb med subkulturer og faglige kulturer. - Anerkender følelser og subjektivitet og integrerer dem i analysen. - Anerkender, at der er to parter i en interaktion/konflikt. - Billedøvelsen er en god interaktiv introduktion til metoden. - Er praktisk og løsningsorienteret. - Identificerer sensitive zoner som arbejdsgrundlag. - Er godt tilpasset til BODY tematikken. 	<ul style="list-style-type: none"> - Hvis den ikke udføres korrekt, kan metoden opretholde generalisationer. - Hvis hændelserne ikke bliver gengivet korrekt, er de svære at arbejde med, da fortællerne kan ændre dem i analyseprocessen. - Den passer ikke til for korte møder: at tilegne sig metoden, at analysere hændelserne og finde nødvendig baggrundsinformation er tidskrævende.
	MULIGHEDER	TRUSLER
Anvendelse af resultaterne i voksen-undervisning	<ul style="list-style-type: none"> - Kan tilpasses til mange målgrupper. - Kan bidrage til integrationen i institutionelle sammenhænge ved at kaste lys på den lokale institutionelle referenceramme. - Fungerer godt over for mange forskellige typer af minoritetsgrupper. - Kan både benyttes kontinuerligt med den samme gruppe som en form for supervision og kan benyttes i kortvarige forløb. 	<p>Det er nemt for undervisere at benytte resultaterne til at blive bevidst om den kulturelle diversitet inden for BODY temaerne og om deres egne normer og værdier, men resultaterne er ikke egnede til (og var heller ikke tænkt til) at blive direkte overført til arbejdet med deres egne grupper.</p> <p>Denne transfer kræver en særlig træning for at undgå at lave overfladiske analyser og reproducere stereotyper og generalisationer.</p>

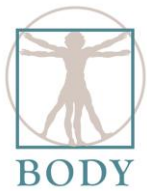
For at profitere maksimalt af styrker og muligheder og for at modvirke trusler og svagheder, har vi revideret den oprindelige metodiske vejledning.

4. Hvad har vi lært om BODY temaerna?

Tabellen neden for viser, hvor mange hændelser vi har indsamlet inden for BODY projektets fem temaer:

	Belgien	Danmark	Frankrig	Ungarn	Italien	Total
Sundhed		2	2	2	1	7
Handicap	17		1	4	5	27
Køn		8	6	7	1	22
Seksualitet	2	2	2	3	0	9
Krop		3	15	2	3	23

Det er vigtigt at understrege ,at temaerne ikke er uafhængige af hinanden. Der er væsentlige sammenfald. Som eksempel kan nævnes, at de fleste kritiske hændelser inden for seksualitetsfeltet samtidig er forbundet med køn. Tilsvarende kan kritiske hændelser inden for handicap have en tæt tilknytning til helbred og sundhed osv. Vi har af praktiske grunde alligevel valgt at foretage den anvendte opdeling.

KULTUREL DIVERSITET INDEN FOR HELBRED OG SUNDHED

Opsummering af hændelser relateret til helbred og sundhed				
Belgien	Danmark	Frankrig	Ungarn	Italien
	Japansk søn på hospice	Vand	Abort	Forseglede læber
	Babyer i svøb	Prævention	Misbrugsvaner	

Vi har indsamlet det mindste antal hændelser inden for helbreds- og sundhedstemaet, i alt kun 7 fra de fem lande. Det er vanskeligt at identificere mønstre på baggrund af så få hændelser. Vi kan imidlertid konstatere, at alle hændelserne peger i en bestemt retning .

Hændelsen *Misbrugsvaner* (Ungarn) sætter fokus på, hvordan en familie kan acceptere brug af rusmidler og understøtte datterens misbrug. *Babyer i svøb* (Danmark) er et eksempel på de kulturelle måder at håndtere fødsel og spædbørnspleje. Det drejer sig for eksempel om valgmuligheder, graden af fysisk kontakt, tabuer og regler om amning, søvnrhythmer mv. *Forseglede læber* (Italien) belyser spørgsmålet om, hvordan vi kan afgøre, hvorvidt betydningen bag en aktivitet er determineret af situationen, kulturen eller en psykologisk tilstand, der er udløst af et traume. *Vand* (Frankrig) illustrerer forholdet mellem fysiske og åndelige behov: kan et åndeligt eller religiøst krav komme forud for tilsyneladende objektive fysiske behov? Hændelsen *Abort* (Ungarn) rejser spørgsmålet om, hvad en terapeut kan gøre i et tilfælde, hvor graviditet er en udfordring socialt, økonomisk, psykologisk, men hvor abort er forbudt af religionen. *Prævention* (Frankrig) handler om den situation, hvor prævention er uacceptabelt af religiøse grunde. *Japansk søn på hospice* (Danmark) viser eksempler på de regler, der styrer vores adfærd ved sygdom og død.

KULTUREL DIVERSITET INDEN FOR KØN

Opsummering af hændelser relateret til køn				
Belgien	Danmark	Frankrig	Ungarn	Italien
	Lille pige med make-up	Akkulturation	Ægtemand	Udfordringen
	Møde i det tyrkiske kulturhus	Storytelling	Kønnet sorg	Introduktion
	Lektiecafé	Forførelse	Kvinderolle	
	Underarme	Klæde sig ud	Manderolle	
	Udfordrende klædt til eksamen	Teater workshop	Frieri	
	Udfordrende klædt på biblioteket	Rollespil for begge køn	Kvindelig instruktør	
	Afbrydelse	Transperson spejl	Outreret påklædning	
	Libanesisk far		Transkønnet autenticitet	

Vi har indsamlet 22 hændelser relateret til køn (inklusiv de hændelser, der samtidig tematiserer seksualitet). De fleste hændelser har berørt spørgsmål om at adskille kønsroller. Forskellige kulturer (både nationale og professionelle) foreskriver forskellige roller for mænd og kvinder i forskellige domæner, herunder hverdagsforpligtelser, kommunikationsstil, dresskode.

- **Adskillelse af kønsroller**

Der synes i de vestlige samfund at være en tendens til at tro, at adskillelsen mellem kønsroller bliver mindre. Flere hændelser antyder, at kønsforskelle stadig findes, ikke kun i fjerne kulturer. Hændelsen *Kønnet sorg* (Ungarn) viser kønsforskelle i forhold til at udtrykke følelser og sorg. *Kvindelig instruktør* (Ungarn) afspejler de fordomme, som en ung kvinde er oppe imod som instruktør i forretningslivet.

Kønsroller og hierarki: Hvis *Kvindelig instruktør* (Ungarn) viser hierarkier i en professionel kultur, så beskriver *Udfordring* (Italien) og *Libanesisk far* (Danmark) kulturelle positioner, hvor kvinder ikke forventes at indtage magtpositioner, især ikke hvis det indebærer at have mere magt end mænd. I *Udfordring* (Italien) udfordrer en ung palæstinensisk student direkte en kvindelig facilitator ved at sætte spørgsmålstejn ved hendes kompetence, fordi hun er kvinde.

Adskillelse af kønsroller i hjemmet: *Ægtemand*, *Kvinderolle*, *Manderolle* (Ungarn) er tre hændelser, hvor hovedpersonerne tilhører romaerne, som er den vigtigste kulturelle minoritetsgruppe i Ungarn.

Hændelserne viser sammenstødet mellem ønsket om en afbalanceret, symmetrisk fordeling af opgaver og ansvar og forventningen om en mere traditionel, klart opdelt fordeling af opgaver. I alle tre hændelser indtager mænd den dominerende rolle, hvor de kontrollerer deres partners autonomi. Denne positionering virker stødende på de professionelle aktører, som repræsenterer en meget individualistisk kultur.

Fysisk adskillelse: Forskellen på kønsroller er ofte markeret af en klar rumlig adskillelse. I *Teater workshop* (Frankrig) finder en fransk kunstner ud af, at kunstworkshops ikke er et accepteret sted for afrikanske mænd, som lever i Paris. I *Møde* (Danmark) chokerer det fortælleren, at de tyrkiske kvinder befinder sig bag et forhæng i kulturcentret. I *lektiecafe* (Danmark) kan en 12årig pige ikke deltage i lektiehjælp, fordi hun ikke må være i et rum, hvor der også er drenge.

Feminitet og børn, unge piger: Der er stor kulturel diversitet i børns kønsrollesocialisering, for eksempel hvornår og hvordan børn bliver "kønnet". *Lille pige* (Danmark) beskriver oplevelsen af kulturchoke, når en 3 årig palæstinensisk pige møder i børnehaven stærkt sminket. *Rollespil for begge køn* (Frankrig) viser, at adskillelsen mellem piger og drenge starter meget tidligt i visse indiske kulturer. *Frieri* (Ungarn) gør rede for den forvirring, en underviser føle, når hun bliver spurgt til råds af en far, hvis 13 årige datter et medlem af en romafamilie ønsker at blive gift med. Hvilket tidspunkt udgør den rette alder for at blive kvinde, hustru? I hvilken udstrækning er vores forestillinger om den rette alder kulturelt betingede?

- **At være eller ikke være kønnet - spørgsmål om dresscode**

Hvis der i nogle kulturer er klare forskrifter for, hvordan man skal være klædt i det offentlige rum (se hændelsen *Underarme* fra Danmark), fremstiller adskillige hændelser, der er oplevet af "indfødte", i hvor høj grad implicitte forventninger kan skabe problemer. I *Outreret påklædning* (Ungarn) bliver en deltager kritiseret af de øvrige kursister for at være for outreret påklædt. I *Udfordrende klædt* (Danmark) skildres kulturchoke i forbindelse med tøjstil, hvor fortælleren foretrækker en kønsneutral tøjstil frem for den eksplicit feminine tøjstil, som nogle bosniske kvinder bruger. Alle tre hændelser handler om, hvordan man kan håndtere og vise feminitet i post-sexistiske samfund: er alle former for feminin beklædning nødvendigvis tegn på en internaliseret undertrykkelse?

- **Akkulturation**

De kritiske hændelser, der er forbundet med dresscodes, illustrerer, hvor vanskeligt det er at forholde sig til kulturelle forventninger, som ikke er klare og eksplicitte. Alligevel viser mange hændelser, at vestlige undervisere forventer, at indvandrerkvinder bør identificere sig med vestlige forestillinger om kønsligestilling og frigørelse. Især *akkulturation* (Frankrig) fremhæver, hvor overraskede to undervisere bliver ved at møde kvinder fra Maghreb-lande, som har levet i mere end ti år i Frankrig uden at akkulturere sig til franske modeller for kvinderoller.

SEKSUALITET

KULTUREL DIVERSITET INDEN FOR SEKSUALITET

Opsummering af hændelser relateret til seksualitet				
Belgien	Danmark	Frankrig	Ungarn	Italien
Sovepose	Lesbisk fest	Nøgen på scenen	Lesbisk privatliv	
Tilfredsstillelse	Nøgen søn i haven	Transperson spejl	Springe ud	
			Transkønnet autenticitet	

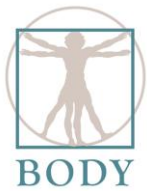
Vi har indsamlet 9 hændelser, som relaterer sig til temaet seksualitet. De indeholder sensitive zoner om adskillelse mellem det professionelle og det personlige, om fordomme og tabuer.

- **Adskillelse mellem den professionelle og personlige sfære**

I tre hændelser er det fortællerens seksuelle position, der er årsag til konflikt. I *Lesbisk privatliv* (Ungarn og *Springe ud* (Ungarn) er der tale om undervisere, der selv er lesbiske. De befinder sig i situationer, hvor de føler sig tvunget til at springe ud, selv om de almindeligvis - for at beskytte sig selv og være neutrale - skjuler deres seksuelle orientering. I *Lesbisk fest* (Danmark) kommer fortælleren til at skuffe en lesbisk kvinde, som overfortolker deres professionelle relation ved at forvente en seksuel interesse, som fortælleren slet ikke kan leve op til. *Nøgen* (Frankrig) handler om en skuespiller, der har vanskeligt ved at udføre en nøgen scene: hans krop bliver ved med at være hans egen krop i stedet for at imitere personen i stykket.

- **Transkønnethed**

Selv om feministiske studier forlængst har afdækket, hvordan køn bliver socialt konstrueret, og selv om der har været stigende frihed til at leve og vælge køn - kan der stadig konstateres modstand mod transkønnethed, undertiden på et ubevidst plan. I *Transperson spejl* (Frankrig) griber en psykolog, som arbejder med kønsproblematikker, sig selv i at tiltale en transkønnet kvinde som "mand", og hun opfatter hende som "ikke overbevisende". *Nøgen søn* (Danmark) afspejler de vanskeligheder, som en filippinsk far og den danske skoles personale har med en dreng, som kan lide at møde i skole med makeup og kvindetøj.

- **Tabuer**

Seksualitet er spækket med tabuer. Alle samfund regulerer seksuel adfærd med en række forskrifter og forbud. Der er som regel fast definerede grænser for, hvilken grad af intimitet man kan have i det offentlige rum. Hændelsen *Sovepose* (Belgien) illustrerer, hvordan to mænd med psykisk handicap bryder et sådant tabu ved at dele en sovepose. Hovedpersonen i *Tilfredsstillelse* (Belgien) bryder et endnu stærkere tabu, idet hun accepterer at tilfredsstille sin handicappede søn.

KULTUREL DIVERSITET INDEN FOR HANDICAP

Opsummering af hændelser relateret til handicap				
Belgien	Danmark	Frankrig	Ungarn	Italien
Turen		Finger	Kys	Madlavningskursus
Slag i ansigtet			Berøring	Teater festival
Artikel			Aikido	Bryde isen
Lave mad			Skønhed	Mavedans
Shoppe				Bank
Tanten				
Skyld				
Nytårstale				
Restaurant				
Sovepose				
Toilet				
Party				
Biograf				
Transport				
Fair arbejdsgiver				
LIsolation				
Tilfredsstillelse				

Vi har indsamlet 27 handicap relaterede hændelser. Størsteparten (16) stammer fra Belgien, hvor vores partnerorganisation har afholdt workshops med fokus på handicap. Hændelserne indeholder mange forskellige temaer og situationer. Hovedparten tematiserer: autonomi og gensidighed, former for handicap, diskriminering og inklusion, tabuer om intimitet og privatsfære.

- **Respekt for autonomi**

Hændelserne *Lave mad* (Belgien) og *Bank* (Italien) og *Turen* (Belgien) har fokus på handicappedes autonomi. I alle tre situationer bemærker velvilligt indstillede personer, at den handicappede behøver hjælp (gå over gaden, deltage i madlavning, hæve penge), hvilket nærmest får dem til at udføre handlingen på vegne af den handicappede person, som ikke har brug for den grad af støtte, men nærmest oplever situationen som omklamring.

- **Gensidighed**

Situationer vedrørende gensidighed er forbundet med autonomi. Gensidighed er en social regel i alle samfund, den regulerer deltagernes ligeværdige engagement og respekt. Hvis mennesker er fastlåst i en modtagerposition, fratages de muligheden for at give tilbage, dvs at deltage i en gensidig relation.

Det forstærker ulighed, også selv om der er tale om en velment hjælpende attitude (jvf hændelsen *Tanten* fra Belgien) .

- **Fremstilling af handicap**

Selv om der sker en stadig stigende integration af mennesker med handicap, findes der fortsat en masse stereotyper og forforståelser. Mange af disse forforståelser er forbundet med vores forestillinger om, hvad en person med handicap kan eller ikke kan. Selv personer, som arbejder professionelt med handicap, kan have implicite holdninger, der kan give anledning til følelser af skam og forlegenhed, når de dukker op. Som eksempel kan nævnes *Nytårstale* (Belgien), hvor taleren viser sig at have en misdannelse i ansigtet - eller i *Teater festival* (Italien hvor fortælleren møder en skuespiller uden arme. Modsætningen mellem skønhed og handicap er en stærk forforståelse i relation til handicap: det handicappede kan ikke være normalt, og det kan slet ikke være smukt. Hændelsen *Skønhed* (Ungarn) fortæller om en kvinde, som pludselig bliver bevidst om denne forforståelse, da hun beundrer en ung mand, der viser sig at have et handicap

- **Diskrimination, eksklusion versus integration**

Stereotyper bliver undertiden til diskriminerende handlinger, somr udføres af mennesker, der er mere eller mindre oplyste med mere eller mindre intention. I *Festen* (Belgien) beder unge mennesker uden handicap personer i rullestol om at fjerne sig fra dansegulvet, fordi de fylder for meget. I *Biografen* (Belgien) er der ikke plads til rullestole ,fordi de fylder for meget og derfor ville reducere fortjenesten. *Skyld* (Belgien) fremstiller fordomme over for handicappede. Selv om der er enighed om at undgå diskrimination, er der ikke klarhed over, hvordan vi opnår inklusion og integration. *Bryde isen* (Italien viser, hvor risikabelt det er at anticipere behovene for meget. Træneren, som ønsker at inkludere deltageren i rullestol, omformer sin øvelser således, at de medtager siddende øvelser. Er det inklusion at tilpasse hele programmet til specielle behov?

- **Bryde tabuer om privathed og intimitet**

Et hovedelement i den kulturelle socialisation består i at lære tabuer, især tabuer i social adfærd og kontakt. I flere hændelser er der mennesker med lettere mentale handicaps, som overtræder sådanne tabuer, ved at overtræde private grænser, ved at spise af andres tallerken (*Restaurant* fra Belgien) ved at foretage intim fysisk kontakt i det offentlige rum (*Sovepose* fra Belgien) og ved at gøre sig våde foran andre (*Toilet* fra Belgien).

- **Intimitet på tværs af grænser for professional og ikke-professional kontakt**

Hændelsen *Kys* (Ungarn) og hændelsen *Berøring* (Ungarn) afspejler, at manglende respekt for grænserne for fysisk intimitet også kan gøre sig gældende for omsorgspersonen. I begge situationer overskrider personen med handicap den grad af fysisk kontakt, som den professionelle tillader.

KULTUREL DIVERSITET INDEN FOR KROP

Opsummering af hændelser relateret til krop				
Belgien	Danmark	Frankrig	Ungarn	Italien
	Voldelige unge flygtninge	Posen	Roma nederdel	Eget værelse
	Japansk håndtryk	Kys	Japansk gestus	Omfavnelse
	Suppe og smør	At røre ved kunst		Spise i klasseværelset
		På gulvet		
		Bagdelen		
		Japansk kursist		
		At nikke		
		Dræbe en bi		
		Tavse kursister		
		Fysisk afstraffelse		
		Rollespil for begge køn		
		Pakistansk par		
		Håndtryk		
		Pudse næse		

Der er 23 hændelser med hovedvægt på et generelt kropsligt perspektiv. De gennemgående sensitive zoner er:

- **Nonverbale kommunikationskoder**

Al kommunikation har et kropsligt aspekt, men kroppen spiller forskellige roller i interaktionen i forskellige kulturer. I kulturer, der lægger vægt på direkte og verbal kommunikation, er kroppens funktion at ledsage det verbale budskab ved at understrege og moderere det. I mere "højkontekstuelle" (Hall) kommunikationsformer, kan kroppens position, mimik og gestik være vigtigere end det verbale udsagn. I sig selv kan gestus være meget forskellige, jf. *Japansk gestus* (Ungarn). Et særligt element i interaktionen, hvor sådanne forskelle tit har en dramatisk effekt, er hilse/tage afsked ritualer, som illustreret i hændelserne: *Japansk håndtryk* (Danmark), *Håndtryk* (Frankrig) og *At nikke* (Frankrig). Det skyldes betydningen af disse ritualer: de skal confirmere en gensidig respekt. Hvis en af parterne ikke er i stand til at give den andens gestus et passende modsvar, bliver symmetrien og gensidigheden i relationen svækket. De personer, der beretter om sådanne hændelser, føler sig ofte tilsidesat og betragter modparten som grov.

- **Bevægelser og rytmer**

De kulturelle forskelle, som er knyttet til bevægelser, rækker ud over de gestus, der anvendes i interaktioner (høflighedskoder, ritualer osv). De kan være knyttet til aktiviteter som at gå, at bøje sig ned for at samle et objekt op (eksempel *Bagdelen* fra Frankrig). Sådanne subtile forskelle kan også give anledning til misforståelser, fordi vi tillægger en hensigt til det, vi opfatter som afvigelse fra "normen". I *Bagdelen* bliver selve dét at bøje sig ned tillagt en sanselig, vulgær betydning, i *At nikke* (Frankrig) opfattes et nik som et ønske om at afslutte interaktionen, mens det faktisk var det modsatte: en opfordring til at fortsætte.

- **Privathed og integritet - det individuelle rum**

Mange hændelser kredser om reguleringen af den fysiske afstand mellem mennesker. Reguleringen fortæller os - uden at det behøver at være bevidst - hvilken afstand vi skal holde til den anden i den type relation, vi indgår i. Normalt er der kortere afstand i nære relationer, mens hierarkiske relationer kræver en større distance. Det bliver normalt tolket som en dårlig hensigt at bryde nærhedsreglerne, enten som aggression (for den, som står for tæt) eller modvilje (for den som står for langt væk). Hændelsen *Omfavnelse* (Italien) er et eksempel på en hændelse, hvor nærhedsreglerne er blandet med andre forskrifter for fysisk kontakt: en britisk frivillig fortolker et venligt knus fra en italiensk instruktør som overgribende. Forskellige nærheds- og afstandsregler og forskrifter for fysisk kontakt kan virke foruroligende, selv om vi ikke selv er personligt involveret. I *Voldelige unge flygtninge* (Danmark) bliver fortælleren chokeret af, hvor meget og hvor stærk fysisk kontakt der er mellem unge mænd på et undervisningshold. På samme måde fremkalder dét at være vidne til *Fysisk afstraffelse* (Frankrig) ofte også kulturchok hos europæere, der anser den enkeltes fysiske integritet for at være en grundværdi. Et skift mellem formelle og uformelle registre kan ligeledes føre til en oplevelse af overraskelse og trussel. I *Badedragt* (Frankrig) føler den franske facilitator sig overvældet af kursistens ønske om at låne hendes badedragt. Ud over spørgsmål om hygiejne, svarer et sådant ønske ikke til den grad af intimitet, som kendetegner deres relation.

- **Tabuer**

Alle kulturer har regler, som trækker grænser mellem acceptabel adfærd og uacceptabel adfærd. Vi har allerede mødt nogle af disse forbud og tabuer i afsnittene om køn og seksualitet, men der findes også tabuer, der rækker ud over disse to domæner. Mange af disse tabuer er relateret til spising og hygiejne som vist i hændelserne *Spise i klasseværelset* (Italien) og *Pudse næse* (Frankrig). Alle forbud har et vist gyldighedsområde: visse steder må vi udføre bestemte handlinger, som er forbudt andre steder. Når rammebetingelserne er ændrede, finder vi interessante hændelser: i *At røre ved kunst* (Frankrig) tager kinesiske besøgende ikke højde for, at det normalt er forbudt i Europa at berøre kunstværker på museer. Også *På gulvet* (Frankrig) er en hændelse, som sættes i gang af den adfærd, som indiske besøgende udviser ved at sætte sig ned på gulvet midt i et rum på et museum.

4. Hvilke tværkulturelle konklusioner om voksenundervisning, hvilke kompetencer og færdigheder for undervisere?

A) Krop, helbred og sundhed, køn, seksualitet, handicap i et tværkulturelt perspektiv

Vores udgangshypotese - at krop, helbred og sundhed, køn, seksualitet og handicap kan blive sensitive zoner i tværkulturelle møder - er blevet bekræftet af vores kritiske hændelser. Kultur har betydning i alle disse domæner, som undertiden fejlagtigt anses for at være universelle. Vi har desuden lært, at kultur i mange tilfælde ikke har den betydning, som vi forventer. Vi har lært, at vi som undervisere og vejledere kan blive udsat for overraskelser og chok. Vi kan blive personligt involverede i kulturelle chokoplevelser i forbindelse med disse domæner. Lad os gennemgå tre konklusioner.

En første konklusion ud fra samlingen af kritiske hændelser lyder, at hændelserne er mindre forudsigelige end forventet ud fra de forestillinger, vi har om forskellige kulturer. Vi har hændelser, hvor danske kvinder kommer ud for et kulturchock, fordi muslimske kvinder klæder sig meget feminint. I en anden hændelse bliver en fransk underviser chokeret over den åbenhed, hvormed hendes japanske chef og kolleger offentligt diskuterer og joker om hendes overvægt. På en måde svarer kulturchocket ikke til vores forventninger om hvad og hvem, der skulle chokere os.

Den anden konklusion vedrører den selvopfattelse og de forventninger, som undervisere ofte har i forhold til deres egen åbenhed og kulturelle fleksibilitet. Underviseres daglige funktion er – ligesom for alle andre - baseret på kognitive automatikker, herunder stereotyper og forforståelser. Vores egne ubevidste forforståelser om skønhed, handicap, vestlige feministiske værdier dukker op i situationer, hvor disse forestillinger konfronteres med andre perspektiver. Disse oplevelser virker mere chokerende, når vi ikke er bevidste om vores forforståelser.

Den tredje konklusion er således, at oplevelser af kulturchock altid virker stærkere end en overraskelse over et kulturmønster, der er forskelligt fra vores; de bliver næsten uundgåeligt til selvchock, et spørgsmålstejn ved vore egne værdier, normer, forventninger. I vores samling af kritiske hændelser har vi konstateret, at de kulturchock, der er relateret til helbred og sundhed, køn, seksualitet, handicap og krop generelt, i særlig grad kommer til at involvere fortælleren på et personligt plan.

B) Underviserens kompetencer

Der er rimelig konsensus om de generelle interkulturelle kompetencer, en underviser behøver for at kunne fungere i kulturelt heterogene læringsmiljøer. Ved at fokusere på vores fem temaer fik vi mulighed for at undersøge, hvilke færdigheder og viden vi kan være nyttige i de BODY relaterede domæner.

1) *Mellem at anticipere og ignorere forskelle: at forhandle de rigtige holdninger over for diversitet:*

Der findes ikke en enkelt regel om, hvordan man opnår diversitet. Vores kritiske hændelser viste os, at det undertiden er selve forsøget på at tilpasse sig specifikke behov, som medfører, at de voksne, vi underviser, taber autonomi og selvbestemmelse (jvf for eksempel hændelsen *Bryde isen* fra Italien). Underviseren må hele tiden indgå i forhandlinger om, hvorvidt hun/han kan imødekomme specifikke behov uden at fastlåse deltagerne i deres specifikke egenskaber.

2) *At lytte og observere:*

Når vi arbejder med mennesker med reducerede sproglige færdigheder, består vores vigtigste ressource i at observere og lytte – undertiden begrænset til det nonverbale domæne (jvf *Bank* fra Italien).

3) *Forventninger om akkulturation:*

Indvandrere og medlemmer af kulturelle minoriteter gennemløber ikke en automatisk, lineær eller komplet akkulturationsproces. Værdier, som vi synes er praktiske, sande og "civiliserede", kan for andre være uønskede eller uopnåelige. Vi kan ikke forvente, at andre udviser fastlagte tegn på akkulturation efter at have opholdt sig i lang tid i et givet kulturelt miljø.

4) *Forforståelser, implicite stereotyper:*

Det er vanskeligt at dekonstruere stereotyper og forforståelser. Målet er ikke at udrydde alle forforståelser, snarere at udvikle evnen til at være bevidst om dem. Undervisere, der arbejder med diversitet, forstiller sig ofte, at de har lagt forforståelser bag sig, og når visse situationer aktualiserer dem (eksempelvis *Transkønnet autenticitet* fra Ungarn og *Nytårstale* fra Belgien) kan der opstå stor skuffelse og selvkritik. Forskning har vist, at forforståelser og stereotyper er normale kognitive fænomener og automatikker. De opererer uden bevidst indsats selv i domæner, hvor vi ikke regner med det. Bevidstheden herom kan hjælpe undervisere med at bearbejde stereotypierne i samme øjeblik, de bliver aktiveret.

5) *Egen identitet, autenticitet, adskillelse mellem det personlige og det professionelle:*

Det kan være en ressource i interkulturelt arbejde at afsløre aspekter af vores egen identitet. Det kan også bidrage til anerkendelse eller empowerment i forhold til indvandrere - eller minoritetsidentiteter. Samtidig vil beskyttelse af den personlige identitet medføre, at vi holder dele af vores identiteter skjult. Man kan ikke give generelle objektive anbefalinger. Det er vigtigt at holde muligheder åbne, således at det i hver situation er muligt at forhandle, hvor grænsen skal trækkes, hvilke risici og gevinster der er forbundet med at hæve eller flytte disse grænser.

Denne publication afspejler kun forfatterens synspunkter. EU-Kommissionen kan ikke ansvarliggøres for de oplysninger, der er indeholdt i materialet.

Projektet og dets publikationer er støttet økonomisk af
EU-Kommissionen, Uddannelse og Kultur, LLP, Grundtvig programmet